

MAMLAKATIMIZ KICHIK SANOAT ZONALARINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

J.Karimov

Toshkent moliya instituti magistri

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonda kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirishga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar muhokama qilingan va ularning tasnifi ishlab chiqilgan, bugungi kunda e'tiborga olinishi zarur bo'lgan asosiy omillar mohiyati ko'rsatib berilgan, amaliyotda foydalanish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *kichik sanoat zonasi, ichki va tashqi omillar, innovatsion omil, omillar klassifikatsiyasi, kooperatsion aloqa, investitsiya, infratuzilma, lizing xizmati, raqobat, kichik biznes.*

Аннотация: *В статье рассматриваются внутренние и внешние факторы, влияющие на создание и развитие малых промышленных зон в Узбекистане, разработана их классификация, раскрыта роль и значение основных факторов, которые на сегодняшний день являются актуальными, приводятся рекомендации по их использованию на практике.*

Ключевые слова: *малая промышленная зона, внутренние и внешние факторы, инновационный фактор, классификация факторов, кооперационные связи, инвестиции, инфраструктура, лизинг, конкурентоспособность, малый бизнес.*

Annotation: *There is considered in the article internal and external factors affecting the creation and development of small industrial zones in Uzbekistan, their classification has been developed, the role and importance of the main factors that are relevant today are revealed, recommendations of those implementation in practice are given.*

Keywords: *small industrial zone, internal and external factors, innovation factor, classification of factors, cooperations links, investment, infrastructure, leasing, competitiveness, small business.*

KIRISH

Hozirgi vaqtda kichik biznesni rivojlantirish va uni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning samarali yo'llaridan biri bo'lib kichik sanoat zonalarini (KSZ) hisoblanadi. Kichik sanoat zonalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2014 yil 31 dekabrda «Kichik sanoat zonalarini barpo etish va ularning faoliyatini tashkil qilish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi 378son qaroriga ko'ra, davlat Mulki ob'ektlarining foydalanilmayotgan hududlari va bo'sh ishlab chiqarish maydonlari negizida tashkil etilishi ko'rsatib o'tilgan. Qarorda yana shu belgilanganki, KSZlar zarar ko'rib ishlayotgan, iqtisodiy nochor va past rentabelli tashkilotlarning foydalanilmayotgan hududlarida hamda ortiqcha ishlab chiqarish maydonlarida tashkil qilinadi va bu maydonlar muhandislikkommunikatsiya va kerakli infratuzilma ob'ektlari bilan

ta'minlangan. Kichik sanoat zonalari hududlarni rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratadi. Xususan, sanoat ishlab chiqarishni jadallashtiradi, xududlarni tadbirkorlik uchun investitsion jozibadorligini oshiradi, yangi investitsiya va yangi texnologiyalarni jalb qilish, tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantirish va ularning rivojlanishiga keng imkoniyatlar ochib beradi, jamiyat uchun o'lik yuk bo'lib yotgan bo'sh, foydalanilmayotgan maydonlardan real iqtisodiy sektorni rivojlantirish orqali ulardan samarali foydalanishga, aholi uchun ish joylarini yaratishga hamda yangi raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga olib keladi. Shu sababli KSZlarni barpo etish va rivojlantirishda muhim axborot bazasi bo'lib xizmat qiladigan omillarni aniqlash va ularning ta'sirini o'rganish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va sanoat vazirligining Respublika hududlarida 2017-2018 yillarda tashkil etilgan kichik sanoat zonalari to'g'risidagi ma'lumotlariga ko'ra (2022 yil 1 iyun holatiga) respublikamizning barcha hududlarida 87 ta KSZ faoliyati yuritmoqda, ularga jami 1364,0 ming kv. Metr yer maydoni ajratilgan. KSZlarda 1144 ta KBXt sub'ektlari faoliyati yuritmoqda, kiritilgan investitsiyalar 2594,9 mlrd so'm va 84,15 mln AQSh dollarini tashkil etadi. Ularda 32 mingga yaqin ishchi ishlaydi. Omillar tizimi ichki va tashqi omillarga bo'linadi. Atrof-muhit va jamiyat tomonidan sanoat kompleksini barpo etishga ta'sir qiluvchilar tashqi omil sifatida qaraladi. Tashqi omillarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- tabiiy-iqlim (iqlim o'zgarishlari, geografik joylashuv, ekologik talablar, tabiiy resurslardan foydalanish imkoniyatlar) omillari;
- siyosiy (geosiyosiy holat, siyosiy barqarorlik, millatlararo totuvlik, terrorizm) omillar;
- ijtimoiy (ijtimoiy holat, aholining bandlik darajasi, demografik holat, aholining sotib olish qobiliyati, aholi sog'lomligi) omillari;
- davlat tomonidan tartibga solish omili (pulkredit, byudjetsoliq, davlatning bojxona siyosati, monopoliyaga qarshi siyosati, hududiy iqtisodiy siyosati, davlat tomonidan kichik biznes va iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlari va yo'nalishlarini qo'llabquvvatlash darajasi, faoliyati turlarini litsenziyalash va mahsulotni sertifikatsiyalash, ijtimoiy va milliy xavfsizlikni ta'minlashni amalga oshirish talablari bajarilishini nazorat qilish);
- resurs omillari (kerakli mehnat va moddiy resurslarni jalb qilish imkoniyati);
- bozor omillari (raqobatchilar va erkin raqobat muhitining mavjudligi, mahalliy iste'molchilarning mahsulotga talabi, umuman, shu mahsulotga bozor talabining mavjudligi);

Tizimni tashkil etuvchi ichki omillarga quyidagilarni kiritish mumkin, bu omillar KSZda joylashgan korxonalarining bir-biri bilan o'zaro iqtisodiy munosabatda bo'lishini bildiradi:

- raqobatlashuv bo'yicha aloqalar, sanoat zonasi tarkibidagi korxonalar o'rtasidagi va shu bilan birga boshqa korxonalar bilan bo'ladigan raqobat darajasi;
- kooperatsion aloqalar, ya'ni sanoat zonasi tarkibidagi KBX sub'ektlari o'rtasidagi ishlab chiqarish aloqalari, KSZdan tashqarida bo'lgan korxonalar bilan bo'ladigan ishlab

chiqarish va xizmat ko'rsatish bo'yicha aloqalar; korxonalarining innovatsion faolligini bildiruvchi innovatsion aloqalar, korxonalarining ilmiy tadqiqot va ta'lim muassasalari o'rtasidagi innovatsiyalarni ishlab chiqarishga joriy etish va ularni tarqatish bilan bog'liq bo'lgan aloqalar; malakali kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari bilan bo'ladigan aloqalar ta'sir ko'rsatishi bo'yicha omillarning muhimligiga qarab klassifikatsiya qilish mumkin:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 25 oktyabrdagi «Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3356-son qaroriga asosan 2017 yilning 1 dekabridan boshlab erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini boshqarish hamda ular faoliyatini tashkil etishning yangi tizimi joriy etilishi, jumladan, erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha tashkil qilingan hududiy komissiyalar Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining ma'muriy kengashlari etib qayta tashkil qilinib, ularning asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari belgilab berildi va Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahridagi erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining ma'muriy kengashlari to'g'risidagi va erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini ma'muriy kengashlarining faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha Respublika kengashi to'g'risidagi Nizomlar tasdiqlangan. Ushbu qarorda quyidagi tartiblar o'rnatilgan:

- O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini hududlarida loyihalarni moliyalashtirayotgan barcha tijorat banklariga, tasdiqlangan kvotalar doirasida, kredit liniyalari ochilishini ta'minlash ma'muriy kengashlarga erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarini tashkil etilgan barcha hududlardagi yer uchastkalarini, shu jumladan, davlat mulki bo'lgan faoliyat yuritmayotgan bo'sh ob'ektlar va bo'sh yer maydonlarini tasarruf etish huquqi berilishi;

- erkin iqtisodiy zona va kichik sanoat zonasidagi ishlab chiqarish quvvatlari, birinchi navbatda, tortib kelingan muhandislik infrastrukturasiga ega bo'lgan hududlarda va faoliyat ko'rsatmayotgan bo'sh binolar, inshootlar hamda qurib bitkazilmagan ob'ektlar bazasida joylashtirilishi;

- 2018 yilning 1 martidan boshlab investorlar erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalarini direksiyalariga axborot tizimlarini ko'llagan holda interfaol shaklda investisiya buyurtmanomalarini taqdim etishlari;

- investisiya kiritish to'g'risidagi bitimlarda nazarda tutilgan investisiya loyihasi parametrlarini bajarish bo'yicha belgilangan majburiyatlarning xo'jalik yurituvchi sub'ektlar tomonidan bajarilmasligi tadbirkorlik sub'ektini erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi maqomidan belgilangan tartibda mahrum etish uchun asos hisoblanishi;

- tadbirkorni erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi maqomidan mahrum qilish uning erkin iqtisodiy zona hududidagi faoliyatini, shuningdek erkin iqtisodiy zona ishtirokchisiga mulk egaligi huquqi bilan tegishli bo'lgan boshqa ob'ektlarga nisbatan huquqlari to'xtatilishiga

olib kelmasligi va bunda ushbu tadbirkorlik sub'ekti EIZ ishtirokchilari uchun berilgan imtiyozlar va afzalliklardan foydalanmasligi;

- erkin iqtisodiy zona ishtirokchisi maqomidan mahrum bo'lgan tadbirkorlik sub'ektidan, zarur hollarda, yer uchastkasini olib qo'yish qonunchilikka hamda investor bilan tuzilgan investisiya kiritish to'g'risidagi bitim yoki boshqa shartnomalarga muvofiq amalga oshirilishi.

Mazkur qarorda soliq qonunchiligi o'zgarganda, KSZlarning ishtirokchilari tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha amal qiladigan norma va qoidalarni qo'llash tartibi va 2017 yilning 1 noyabridan boshlab erkin iqtisodiy zonalarning ishtirokchilari tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan tuziladigan import shartnomalarini ekspertizadan o'tkazish talabi bekor qilinishi ko'rsatib o'tilgan. Jahon tajribasidan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, bunday sharoitda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik asosiy o'rinni egallaydi. Ma'lumki, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik jadal rivojlanib borayotgan va tez o'zgaruvchan bozor iqtisodiyoti talablariga tezda moslashuvchan hisoblanadi. Bundan tashqari bu soha aholini ish bilan ta'minlashda, ularning daromadlarini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Respublikada tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish uchun qulay biznes muhitini yaratishga va va xalqaro maydonda mamlakatning ijobiy nufuzini shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Jahon banki tomonidan har yillik nashr etib boriladigan "Biznes yuritish" hisobotida biznes yuritish uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha dunyodagi mamlakatlarning reytingi taqdim etiladi. Mazkur reytingni tuzishda birinchi navbatda, kichik va o'rta biznes korxonalarining hayot sikli jarayonida, tashkil etilishidan to'liklikdatsiyaga bo'lgan davrda ularning faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy xujjatlarni o'zgarishlar kuzatilib va tahlilchilar tomonidan baholanib boriladi. "Doing Business" bo'yicha mamlakatlarning dunyo reytingida 190 ta mamlakat ichida 76 o'rinni (jadval) egallab turibdi.

Reyting	Mamlakatlar	EODB score	EODB score change
1	Yangi Zealandiya	86.59	0.00
2	Singapur	85.24	+0.27
3	Daniya	84.64	+0.59
4	Gong Kong	84.22	+0.04
5	Koreya	84.14	-0.01
6	Gruziya	83.23	+0.48
31	Rossiya	77.37	+0.61
76	O'zbekiston	67.40	+1.08
77	Hindiston	67.23	+6.63
126	Tojikiston	57.11	+0.08
190	Somaliya	20.04	+0.06

1-rasm. "Doing Business" bo'yicha mamlakatlarning dunyo reytingi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, «yangi biznesni qo'llab-quvvatlash» deb ataladigan mezon bo'yicha mamlakatimiz ayni paytda jahonda 12-o'rinni, tuzilgan shartnomalar ijrosini ta'minlash bo'yicha 41-o'rinni, iqtisodiy nochor korxonalariga nisbatan qo'llanadigan bankrotlik tizimining samaradorligi bo'yicha 91-o'rinni egallab turibdi.

“Biznes yuritish”da baholangan o‘n sohadan uchtasi: jumladan, xalqaro savdo, minoritar investorlarni himoya qilish va soliqqa tortishda yaxshilanishga erishgan. Jumladan, o‘tgan yilga nisbatan savdo aloqalari, eksport import operatsiyalari hamda chegaralararo savdo (Trading across Borders) yo‘nalishida – 5,5 foizga; soliq ma‘murchiligida va sohadagi tub o‘zgarishlar hamda soliq to‘lovchilarda soliq madaniyatining oshishi natijasida soliqlarning to‘lanishi (Paying Taxes) yo‘nalishida 2,2 foizga; mamlakatga investisiyalar kiritish va investorlarni qo‘llab-quvvatlash borasida keng ko‘lamli tadbirlar amalga oshirilish natijasida investorlarni himoya qilish (Protecting Minority Investors) yo‘nalishida – 1,7 foiz o‘sib, boshqa yo‘nalishlarga nisbatan yuqori ko‘rsatkich qayd etilgan. Jahon bankinging ma‘ruzasida O‘zbekiston keyingi yillarda tadbirkorlik faoliyati uchun ishbilarmonlik muhitini yaxshilash sohasida eng yaxshi natijalarga erishgan dunyodagi o‘nta davlat qatoridan joy olgani qayd etilgan. Ana shu yo‘nalishdagi islohotlar natijasida yalpi ichki mahsulotda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ulushi 2000 yildagi 31 foizdan bugungi kunda 59,4 foizga yoki 1,9 barobarga o‘sgan. Shu bilan birga, jami sanoat mahsulotlarining 37,4 foizni, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining 98 foizi ishlab chiqarilmoqda. Ish bilan band jami aholining 76,3 foizi mazkur sohada mehnat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yuqori qo‘shilgan qiymatli raqobatdosh, sifatli mahsulot ishlab chiqarish, mineral-xomashyo va qishloq xo‘jaligi resurslarini chuqur qayta ishlash bo‘yicha yuqori texnologiyali zamonaviy ishlab chiqarishlarni barpo etishga xorijiy va mahalliy investisiyalarni jalb etish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratishda, hududlarning ishlab chiqarish va resurs salohiyatidan kompleks hamda samarali foydalanish hamda aholi bandligini ta‘minlash va daromadlarini oshirishda KSZlarning faoliyatini samarali tashkil etishda quyidagilar muhim hisoblanadi.

1. Kichik sanoat zonalarini tashkil etishda muhandislik-kommunikatsiya hamda transport infratuzilmasini qurish bo‘yicha loyihalarning o‘z vaqtida amalga oshirilishini ta‘minlash.

2. Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasidan kelib chiqib, kichik sanoat zonalarida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes sub’ektlariga ijara to‘lovlarini tabaqalashtirish, iqtisodiy faol bo‘lmagan hududlardagi kichik sanoat zonalarini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish dasturlari asosida respublika byudjetidan moliyalashtirish.

3. Kichik sanoat zonalarida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik biznes sub’ektlariga berilayotgan soliq va majburiy to‘lovlar bo‘yicha imtiyozlar berish tartibini faoliyat turlari bo‘yicha qayta ko‘rib ko‘rib chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ayranci A.E. & Ayranci E. (2015). A Research on Job Satisfaction Factors of Private Entrepreneurs: The Case of Beylikduzu Organized Industrial Zone. Procedia - Social and Behavioral Sciences. 268 – 277.

2. Celik, A. & Akgemici, T. (2007). *Girisimcilik kültürü ve Kobi'ler* [The culture of entrepreneurship and SMEs]. Ankara: Gazi Publications.
3. <http://parliament.gov.uz/uz/events/committee/23612/>.
4. <http://stat.uz>.
5. <http://uza.uz/uz/politics>.
6. <http://www.doingbusiness.org/data>.
7. <https://uzlidep.uz/news-of-party/3976>.
8. Smallbone, D., Piasecki, B., Venesaar, U., Todorov, K. & Labrianidis, L. (1999). Internationalization and SME development in transition economies: An international comparison. *Journal for Small Business and Enterprise Development*, 5(4), 363–375.
9. Stevenson, L. (2010). *Private sector and enterprise development: Fostering growth in the Middle East and North Africa*. Canada: IDRC Publications.
10. *The economic development of Spain* / International Bank for Reconstruction and Development (IBRD) -Baltimore, 1967.
11. Yoruk, N. & Ban, U. (2003). *Kobi'lerin finansman sorunlari ve finansman sorunlarinin kaynaklarinin belirlenmesine yönelik bir uygulama* [Financial problems of SMEs and a research to determine the sources of financial problems]. Ankara: Gazi Publications.
12. Адрианов В.Д. Специальные экономические зоны. Журнал «ЭКО», 1997,(№3), С: 42.